

Klarspråk.

BULLETIN FRÅN SPRÅKRÅDET NUMMER 2017|4

Tillgänglig information för alla läsare

Diskrimineringslagen slår fast att bristande tillgänglighet är en form av diskriminering. Självklart ska det finnas hiss som komplement till trappor och hörselslinga för dem som behöver ljudförstärkning. Samma förhållningssätt gäller också tillgången till information.

Foto: Stefan Tell

Demokratin stärks när fler känner sig delaktiga, och där är språket och rätten att kunna ta del av information en av de bärande pelarna. Det gäller nyheter och samhällsinformation men också hur vi talar och skriver. En av de viktigaste beståndsdelarna för inkludering är hur vi uttrycker oss i mejl och telefon, i informationsfolder och på webben.

När man använder klarspråk i sin kommunikation verkar man utifrån FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Klarspråk är språkversionen av begreppen *design för alla* och *universell utformning* och förverkligar konventionens intention om jämlikhet och delaktighet.

Ibland kan man behöva skriva särskilda bearbetningar, exempelvis texter på lättläst. Eftersom vi inte alltid vet vem läsaren är, måste vi kunna presentera texter på olika sätt och i olika format. Utöver personer med funktionsnedsättning finns det ofta andra läsare som har stor nytta av att vi skriver texter på flera sätt.

Det är viktigt att nå ut med information, men det är viktigt att läsaren också förstår vad vi vill ha sagt.

Magnus Larsson, generaldirektör för Myndigheten för tillgängliga medier, MTM

Gräsrotterna vårdar språket

Språkvård är inte bara en aktivitet för Språkrådet och andra språkexperter. Även i organisationer som kämpar för minoriteters rättigheter ägnar man sig åt språkvård, som en del av en vidare politisk kamp. Ord och uttryck blir här viktiga när de används för att benämna gruppen och dess medlemmar. Det här fenomenet kallar jag gräsrotspråkvård (på engelska *grassroot language planning*).

En organisation som arbetar aktivt med personbenämning uttryck är hbtq-rörelsen. Deras kamp innebär att fler och fler personer vars könsidentitet eller sexuella orientering inte tidigare "funnits" kan synliggöras. Men då uppstår ett behov av nya ord. RFSL har publicerat en ordlista på sin webbplats med välkända ord som *bög*, *flata* och *bisexuell*. Men här hittar man även ord av nyare datum, som *transgender*, *intersektionalitet* och *queer*.

I ett projekt vid Språkrådet undersöker jag den här typen av språkpolitik. Det kan vara svårt att veta vem som har "rätt" att använda benämningar med en politisk eller normkritisk laddning och när de passar in. Därför behövs mer kunskap om hur underliggande ideologier blir en del av ett ords betydelse. Dessutom är jag nyfiken på den språkutveckling som sker inom politiska rörelser med sina förslag på nya benämningar. Även andra typer av betydelseförändringar är intressanta, t.ex. när man neutraliserar eller ger en positiv bibetydelse till ord som tidigare varit negativt laddade, som *bög*, *cp* och *aspergare*.

Även funktionsrörelsen arbetar alltså med språk som en del av sin rättvisekamp. Nyordet *funkis* står numera i SAOL. Den formellt korrekta termen är (*person med*) *funktionsnedsättning*,

men det förekommer även uttryck som *normbrytande funktionalitet* och *funktionsvariation*.

Inom funktionsrörelsen försöker man förhindra att det uppstår alltför många ord, och särskilt undviker man uttryck med en akademisk klang eller obskyr betydelse. För även om de vill flytta fram sina positioner vill de ju inte för-

lora medlemmar som inte längre förstår begreppen eller kan identifiera sig med dem.

Här står man inför svåra val: ska man acceptera en ideologisk utveckling som skapar behov av nya begrepp, eller ska man förespråka enhetlighet och kontinuitet? Kanske vore lösningen att låta gräsrotternas språkpolitiska aktiviteter samarbeta med den institutionella språkvården.

Mats Landqvist, professor i svenska vid Södertörns högskola

● ● Även funktionsrörelsen arbetar med språk som en del av sin rättvisekamp.

Inte bara en benämning för alla sammanhang

Många hävdar att det alltid är bättre att skriva exempelvis *person med autism* än *en autistisk person*, *person med blindhet* istället för *en blind person*. Argumentet är att om *person* kommer först så visar det att man i första hand är en person och i andra hand har en funktionsnedsättning. Bruket – och argumentet – är utbrett i både Sverige och andra länder.

Men det är ett omdiskuterat bruk. I en brittisk studie från 2016 ("Which terms should be used to describe autism?") deltog 3 400 personer som antingen själva hade autism, var förälder till eller arbetade med människor med autism. De tillfrågades om vilken benämning de föredrar och varför. Resultatet visade att det inte fanns någon benämning som alla grupper föredrar.

Men tendensen är att de som själva har eller lever med någon som har autism föredrar att använda konstruktionen *att vara autist*, medan de som arbetar med autister i mycket större utsträckning föredrar *person med autism*.

Den viktigaste slutsatsen är att det inte finns ett språkbruk som uppfattas som inkluderande av alla. Det finns inte bara *en* benämning som är "den inkluderande" och som kan rekommenderas i alla sammanhang.

Flera studier visar att det ofta finns en diskrepans mellan det professionella fackspråket och det vardagliga allmänspråket. I fackspråket är det bra att tydligt definiera termer och hålla sig till dem. Då kan *person med autism* vara en utmärkt term.

Men i allmänspråket måste det finnas

tolerans för variation. Benämningarna ska kunna skilja sig mellan olika talare, situationer och mottagare. Någon vill säga att hen är handikappad, någon annan att den ser dåligt, en tredje att den är blind. Allmänspråket bör ha tillgång till alla sådana möjligheter.

Viktigt är också vem som har makt att benämna vem. I de flesta sammanhang där *person först* är utbrett, är det människor utan funktionsnedsättning som benämner personer med funktionsnedsättning. Men när personer med funktionsnedsättning benämner sig själva har *person först*-bruket inte alls lika stort fäste.

Att *person först*-bruket inte alltid är inkluderande blir även tydligt när man ser hur det används. I nästan samtliga fall rör det sig om personer som har något som ofta uppfattas som normavvikande. Om det som anses eftersträvsvärt eller normaliserat använder vi nämligen inte *person först*-benämningar. Vi säger inte *person med skönhet*, *person med barn* osv., utan det går utmärkt att säga att någon är vacker eller är förälder. *Person först* blir därför närmast en signal om något normavvikande.

Det som är menat som en inkluderande benämning kan alltså få omvänd effekt och uppfattas exkluderande.

Lena Lind Palicki,
språkvårdare på Språkrådet

Vad tycker ni läsare om Klarspråk?

Efter förra numret gjorde vi en enkät med frågor till er läsare. Vad tycker ni om Klarspråk? Hur kan vi göra den mer läsvärd?

● Vad tycker ni läsare?

De allra flesta läsarna (86 procent) har svarat att de tycker "bra" eller "mycket bra" om Klarspråk. Nästan alla (91 procent) läser den i tjänsten, och 61 procent har svarat att de läser i stort sett allt.

Det är fortfarande den tryckta tidningen som har flest läsare (57 procent). Än så länge är det bara en fjärdedel som läser Klarspråk på webben, och resten läser den som pdf. Tyvärr är det inte så många som sprider informationen vidare genom att t.ex. länka till artiklar på webben eller vidarebefordra pdf:en.

● Vad vill ni läsa om?

Flera läsare vill ha fler praktiska tips och goda exempel på framgångsrikt klarspråksarbete, gärna med frågor till olika myndigheter. Några saknar lite mer

lätt samt innehåll och andra vill läsa mer om forskning.

● Vilka förbättringsförslag har ni?

Några läsare har kommenterat att de tycker att det är svårsläst med text mot färgad bakgrund. Även läsbarheten i övrigt kan förbättras, t.ex. genom att vi ökar radavståndet och storleken på texten. Ett tips är att läsa artiklarna på webben, där man kan förstora texten.

Vi i redaktionen tackar för alla svar med intressanta förslag och ska nu undersöka vilka av dem vi kan förverkliga!

Gabriella Sandström, språkvårdare på Språkrådet och redaktör för Klarspråk

Blandade framgångar för språkmotion om tjänsteperson

Feminister har länge bråkats med språket. Ifrågasatt gamla invanda uttrycksätt och introducerat en bunt nya. *Snippan* har gjort segertåg i förskolevärlden, *hen* har kommit in i ordlistan, många byter ut det generella pronomenet *man* mot *en*.

Det är alltså inte särskilt förvånande att Sveriges enda renodlat feministiska parti, Feministiskt initiativ, FI, tar språkfrågor på allvar. Exempelvis motionerar partiet för att byta ut kommunala tjänstebeteckningar som slutar på *-man*, t.ex. *tjänsteman* och *nämndeman*, mot sådana som slutar på *-person*: *tjänsteperson* och *nämndeperson*.

Foto: Katarina Milles

FI har tagit upp motionen i minst fem av de tretton kommuner där de har mandat. Och varje gång har motionen fått mycket uppmärksamhet. Förutom att pressen har rapporterat om frågan har debatterna i kommunstyrelserna

blivit långa och livliga. Motionen har gått igenom i åtminstone två kommuner och blivit nedröstad i lika många.

Det finns en hel del forskning som kartlägger feministiska språkförslag och vilket genomslag de har fått. Däremot finns det mindre kunskap om vad den här språkaktivismen egentligen betyder på ett politiskt plan. Så när jag upptäckte att kommunstyrelsemötena ofta fanns tillgängliga som inspelningar på nätet, tog jag chansen att undersöka dem närmare.

Det visade sig att språkmotionen blev till ett tveeggat politiskt svärd för FI. Motståndarna till motionen tog nämligen tillfället i akt under debatterna att utmåla sig själva som frihetsälskande aktörer som visserligen tyckte att jämställdhet var viktigt, men att kommunanställdas rätt att använda vilka ord de ville var viktigare.

Medan FI i debatterna försökte framställa sig själva som politiker i takt med tiden, hängivna arbetet att göra kommunen till en attraktiv och inkluderande arbetsplats, tog motståndarna alla chanser att utmåla FI som ett förbudsivrande och löjeväckande parti, som slösade med allmänna medel på verkingslösa aktioner.

För ett relativt ungt parti utan brett folkligt stöd kan detta vara känsligt. Inte alla kommuner där FI har representation har heller använt motionen. På Gotland har de avstått. Elin Bååth, regionpolitiker där, förklarar att orsaken är strategisk: "En av de vanligaste föreställningarna om FI är ju att vi är ett gäng akademiker utan kontakt med 'vanligt folk'." Däremot använder hon själv uttryck som *tjänsteperson*, och menar att det finns fler personer som gör det i regionen.

Språkaktivistiska förslag kan alltså användas av såväl förespråkare som motståndare för att plocka politiska poäng. Men vad gäller beteckningen *tjänsteperson* så verkar det som att den sprider sig i vilket fall.

Karin Milles, docent i svenska vid Södertörns högskola

Språkfrågan

Vad får man säga i radio och tv?

Frågan om personbenämningar är en av de svåraste vi språkvårdare inom public service får. Grundrådet är att fråga personen själv, men vem ska vara talesperson för grupper?

Både medarbetare och publik undrar ibland om det finns förbjudna ord inom radio och tv. Nej. Varken språklagen eller public service-chefer straffar olämpliga ord, så länge de inte utgör t.ex. förtal, förolämpning eller uppvigling. Men språket bör vara korrekt och respektfullt, och numera är *inkluderande* ett självklart ledord i vårt språkvårdsarbete.

En vanlig fråga är vad vi kallar personer som nyligen kommit till Sverige. *Nyanlända*? Visst, men myndigheter har olika gränser för hur länge man är just det. *Nysvenskar*? Ja, många yngre tycker säkert att det fungerar, men vissa personer associerar ännu till 1930-talets nazianstrukna Nysvenska rörelsen.

Nyligen spreds ryktet att public service inte "får" använda ordet *invandrare*. Det stämmer absolut inte, men vi påminner om att inte göra det slentrianmässigt, t.ex. om personer som har invandrade släktingar men själva är födda i Sverige.

Beskrivningar av hudfärg är subjektiva, men framför allt är de oftast helt irrelevanta i våra sändningar, liksom ursprung. I poetiska radioporträtt eller nyhetsinslag om hatbrott relaterade till utseende? Javisst. Men i de allra flesta andra sammanhang? Sällan.

Lotta Ederth och Lena Cousins, språkvårdare på Sveriges Radio, SVT och UR

● ● **Det visade sig att språkmotionen blev till ett tveeggat politiskt svärd för FI.**

Notiser

Nominera till Klar- språskristallen 2018

MISSA INTE ATT nominera till Klar-språskristallen 2018, med temat *klarspråk i vård och omsorg*. Sista dag att nominera är den 5 februari 2018. Instruktioner och nomineringsblankett hittar du på www.sprakochfolkminnen.se/kristallen.

Skrivhjälp för jämlikt språk i vården

Skrivhjälp för jämlik text

Syns norm^{er} i världens dokument?

Del 1 Dokumentanalys

VÄSTRA GÖTALANDS-REGIONEN har gett ut handboken *Skrivhjälp för jämlik text* i två delar. Den första delen förklarar hur normkritik och jämlik vård hänger ihop, och den andra delen ger konkreta tips om hur man kan bearbeta texter och bilder på ett normkritiskt sätt.

Att skriva bättre i jobbet

DEN SJÄTTE UPPLAGAN av *Att skriva bättre i jobbet* har kommit ut. Språkrådet medverkar med svar på några vanliga språkriktighetsfrågor, t.ex. om skillnaden mellan

varken eller och *vare sig eller* och råd om valet mellan adjektivformer på -a och -e.

Svenska Akademiens ordböcker på nätet

DU HAR VÄL uppträckt ordboksportalen svenska.se? Där finns Svensk ordbok (SO), den senaste upplagan av SAOL och den historiska Svenska Akademiens ordbok (SAOB) samlade och lätt åtkomliga med en gemensam sökfunktion.

Julklappsböcker

KANSKE GE BORT en bok om språk i julklapp? Lotten Bergman och Stellan Löfving har skrivit den humoristiska språkboken *Den fascinerande fotbollsregeln och andra*

språkfenomen, som svarar på frågor som hur det gick till när kanslisvenskan bragtes om livet, och om vi svenskar verkligen klarar oss med de ord vi har.

Maria Sjödens *O som i ordbok* är en ordbok ”för alla som vill botanisera bland halvgamla, helmossiga, splittrerna,

dialektala, superfåniga, konstiga, klämkäcka, lite ljusskygga, småsnuskiga och alldeles underbara ord”.

Norsk verktøyslåda

NORGES MOTSVARIGHET till SKL har samlat praktiska tips om hur man kan kartlägga språkbruket i kommunen, testa texter på läsarna och mäta effekter av klarspraksarbete. Tipsen fungerar bra även i andra organisationer. www.ks.no/fagomrader/utvikling/digitalisering/klarsprak/klarsprak/.

Provsurfa med simuleringsverktyg

VILL DU TESTA HUR din organisations webbplats fungerar (eller inte fungerar) för personer med olika funktionsnedsättningar? Funkify har tagit fram ett simuleringsverktyg som låter dig använda webben så som den kan upplevas av olika exempelpersoner (personor): www.funkify.org.

Avhandling om *man*, *en* och *du*

SANNA SKÄRLUND vid Lunds universitet har nyligen doktorerat med en avhandling om hur generiska pronomen utvecklats i svenskan. Avhandlingen innehåller en historisk översikt av pronomenen *man*, *en* och *du*.

Ur kalendariet

25 april 2018: Språkrådsdagen, tema: *språk i förändring*. Språkrådets heldagskonferens, Stockholm.

25–27 oktober 2018: Clarity 2018, internationell klarspråkskonferens, tema: *plain language in modern times*. Montreal, Kanada.

Klarspråk.

Ett informationsblad från Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen.
Box 20057, 104 60 Stockholm
Ansvarig utgivare: Harriet Kowalski
Redaktör: Gabriella Sandström
Tfn (växel): 0200-28 33 33
E-post: klarsprak@sprakochfolkminnen.se
Webbplats: www.sprakochfolkminnen.se
facebook.com/sprakradet
twitter.com/sprakradgivning
Tryck: Lenanders Grafiska AB.